

Davydiuk Viktor. Folklor and Ethnographic Intertext Story by Lesia Ukrainka “The Single”. The article explains the little-known details about Polissya folklore and folk life that allow you to shift some emphasis in the interpretation of the content of the story by Lesia Ukrainka “The Single” and open knowledge known to the author, but not available to the modern reader.

Attention drawn on the usage in the text the story jokes, recruit songs, male dance “pohody” to the tune of Karapet. It is concluded that in the repertoire of western Polish chucks during wars into the army at the end of the nineteenth century still existed recruiting, not soldiers’ songs. Perhaps because they were of a more dramatic mood before recruits passed a family, leaving for 4–5 years, and possibly soldiers during the two decades of its existence has not yet acquired sufficient spreading.

As for the dance “pohody” to the tune of Karapet, considered the similarity of the Latin American “step” and entered in the tradition of the Belarusians during the First World War, Lesia Ukrainka clearly captures its choreography and singing in the Western Polissya in the 90s of XIX century.

Key words: Lesia Ukrainka, the story “The Single”, Western Polissya, folklore, jokes (prymovky), recruit songs, soldier’s songs, dance “pohody”, dance “karapet”, dance “step”.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2016 р.

УДК 821.161.2-2.09

Олена Кицан

ФУНКЦІЯ АНЖАМБЕМАНУ В ДРАМАТИЧНИХ ТВОРАХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ (НА ПРИКЛАДІ ДРАМАТИЧНОЇ ПОЕМИ «ОДЕРЖИМА»)

У статті розглянуто особливий стилістичний прийом анжамбеман, який слугує сильним засобом інтонаційного виділення перенесених відрізків фрази. Він також свідчить про віршову структуру драматичного тексту і сприяє збою ритму. У творчості Лесі Українки анажамбеман завжди виправданий і має певний сенс, надає твору драматизму, напруги. У статті показано своєрідність перенесень у драматичній поемі «Одержима», проаналізовано їхні різні типи. Окрім того, визначено загальну частотність анжамбеману за методикою, що її розробила С. Матяш. У драматичній поемі «Одержима» прийом анжамбеману виконує низку важливих функцій, зокрема композиційну, графічну, стилістичну, експресивно-виражальну тощо.

Ключові слова: анжамбеман, ритм, стилістичний прийом, поезія, література, функція, драматургія.

Драматургія Лесі Українки неодноразово ставала об'єктом дослідження літературознавців. Але дослідників здебільшого цікавила проблематика, генеалогічна своєрідність драматичних творів письменниці, сюжетно-композиційні особливості твору, натомість поза увагою опинилася їх віршована форма. Невивченою залишається і функція анжамбеману в драматичних творах авторки.

Питання анжамбеману широко розглядалося в працях М. Гаспарова, Б. Ейхенбаума, В. Жирмунського, А. Жолковського, І. Лоцилова, Ю. Тинянова, М. Шапіра, Г. Шенгелі та ін. Анжамбемани можуть бути складовими, рядковими, строфічними, складово-строфічними, синтаксично-рядковими, синтаксично-строфічними, словесно-рядковими, словесно-строфічними і т. п. Один із найпростіших і найбільш поширених анжамбеманів – рядковий.

Мета статті – з'ясувати функції анжамбеману в драматичних творах Лесі Українки з погляду ритмо- та змістотворення. Відповідно поставлено такі завдання:

- висвітлити теорію анжамбеману;
- дослідити драматичну поему Лесі Українки «Одержима» щодо наявності стилістичного прийому перенесення;
- визначити функції анжамбеману в драматичній поемі Лесі Українки «Одержима»;
- проаналізувати загальну частотність і типи перенесення в драматичній поемі «Одержима».

На думку Романа Кухара, «майже всі драматичні твори поетки (за незначними винятками, напр., “Блакитна троянда”, “Прощання”) належать до того клясичного драматичного роду, що його загально звемо “віршованою драмою” (в найзагальнішому розумінні – де твір написаний віршем, замість прозою), або ж, із деяким специфічним уточненням (де “поетичні” первні беруть верх над “драматичними”) – “драматичною поемою”» [3, с. 25]. Сама ж Леся Українка визначала жанрову природу «Одержимої» як драматичний етюд.

Леся Українка написала «Одержиму» за одну ніч 18 січня 1901 р. в Мінську біля ліжка вмираючого Сергія Мержинського, друга і коханого чоловіка. Цей твір розпочинає цикл драматичних поем письменниці.

«Одержима» написана у віршованій формі, а тому і має підпорядковуватися основним законам побудови віршованого тексту. Унікальність форми драматичної поеми «Одержима» в її насиченості віршованими перенесеннями, або анжамбеманами.

У віршах збіг ритмічного і синтаксичного членування досягається за допомогою ритмічно та синтаксично завершених рядків, наприкінці яких зазвичай є фінальні пунктуаційні знаки та/або нещільні зв'язки між елементами, перенесеними в наступний рядок. Це призводить до утворення плавної, монотонної мелодії, яка заколисує.

Коли ж ритмічне й синтаксичне членування не збігається, утворюються плинні рядки, які розривають елементи речення, об'єднані досить тісними зв'язками.

Перенесення, або анжамбеман (фр. *enjambement*) – віршовий прийом, який полягає в перенесенні фрази або частини слова з попереднього рядка в наступний, зумовлений незбігом ритмічної паузи зі смисловою, хоч рядок при цьому втрачає свою інтонаційну викінченість [4, с. 530].

По суті, анжамбеман – це композиційний прийом, який покликаний інтонаційно виокремлювати семантично важливі мовні одиниці.

Вивченню цього прийому та виділенню його основних функцій велику увагу приділяли знавці формальної поезики.

Розрізняють три різновиди перенесення:

- скидання (фр. *rejet*) – фраза, що заповнює перший рядок, а завершується на початку наступного;
- накидання (фр. *contre-rejet*) – фраза, яка розпочата в кінці першого рядка і повністю заповнює наступний рядок;
- подвійне скидання (фр. *double-rejet*) – фраза, яка починається в кінці першого рядка і завершується на початку наступного, посилюючи експресію поетичного мовлення. Це створює рваний, ритмічний малюнок та ефект неочікуваності.

Більшість віршознавців, услід за В. Жирмунським, вважає, що анжамбеман виникає тоді, коли всередині віршового рядка є синтаксична пауза, яка сильніша за прикінцеву [2, с. 154].

С. Матяш пішла в дослідженнях ще далі, указуючи, що «перенесення може виникати як за її [синтаксичної паузи] наявності, так і за її відсутності; навіть більше, за наявності паузи всередині рядка перенесення часто не виникає» [6, с. 9].

М. Гаспаров та Т. Скулачова розглядають анжамбеман як ефект ошуканого очікування (окрім випадків механічного членування) [1, с. 13].

На відміну від В. Жирмунського, Б. Ярхо чи Б. Якобсона, які вважали анжамбеман не правилом, а винятком, яким можна знехтувати при визначенні вірша, М. Шапір трактує анжамбемани як чи не найінтимніші засоби поетичної мови, «єдиний ритмічний хід, який за

жодних обставин не може бути асимільований прозою» [10, с. 20]. У драматичній поемі «Одержима» анжамбемани теж указують на віршову структуру тексту.

У нашому дослідженні використано методика, що її розробила С. Матяш на основі ієрархії сили синтаксичних зв'язків М. Гаспарова й Т. Скулачової. Ця методика передбачає облік усіх синтаксичних зв'язків (і вертикальних, і горизонтальних) і не абсолютизує ролі пунктуаційно оформленої внутрішньовіршової паузи. Таким чином, перенесеннями ми вважали ті випадки, коли вертикальні зв'язки «виявлялися сильнішими горизонтальних», і не брали до уваги ті випадки, коли «вертикальні зв'язки по силі менші або рівнозначні горизонтальним».

Наприклад, у рядках «*Я обізвусь... Який злий дух тримає / мої слова? Учителю! Єдиний!*» [9, с. 75] вертикальні зв'язки сильніші за горизонтальні, а наприкінці рядка виникає смислова напруга, яка вимагає якнайшвидшого продовження обірваної фрази.

У творчості Лесі Українки анжамбеман не є самоціллю чи випадковим прийомом. Він завжди виправданий і має певний сенс, надає твору драматизму, напруги.

У драматичній поемі «Одержима» Леся Українка використовує всі три типи перенесення. З незначним відривом домінує *contre-rejet*: «*Чого? Сама не знаю. Певне, дух / Мене сюди завів на певну згубу*» [9, с. 62]. Далі за кількісним показником іде *double-rejet*: «*О так, не бачу! Світло твого духа / мене сліпить. Чим ти мені ясніше...*» [9, с. 68]. Рідше трапляється *rejet*: «*І вічно, вічно буду одинока / на сьому і на тому світі. Так...*» [9, с. 76] (табл. 1).

Таблиця 1

Загальна частотність і типи перенесення в драматичній поемі «Одержима»

Кількість рядків	Кількість анжамбеманів	Частотність	г	с-г	d-г
495	60	12,1 %	11	26	23

В «Одержимій» поетеса змальовує дві цілком антагоністичні постаті – Месії і Міріам, яких об'єднує почуття покинутості, самотності в цьому світі, незрозумілості іншими. Від одного до іншого персонажа авторка переходить за допомогою анжамбеману, а саме:

*Умер він, зраджений землею й небом,
як завжди, одинокий. А тепер
я тут сиджу, як завжди, одинока...* [9, с. 76].

У цьому випадку перехід від *rejet* до *contre-rejet* лише підсилює трагічне. Анжамбеман, риторичні запитання, оклики та звертання в «Одержимій» роблять мовлення героїв напруженим і схвильованим. Вони допомагають передати ту внутрішню боротьбу, що відбувається всередині Міріам:

*Чого ж се я слідом за ним блукаю?
Чого сама не знаю. Певне, дух
мене сюди завів на певну згубу* [9, с. 62].

У монологіх Міріам прийом перенесення використовується дуже часто. Надзвичайну схвильованість героїні, зойк її душі Леся Українка передає через різні види анжамбеману, коли, наприклад, *rejet* переходить у *contre-rejet*:

*Каміння у пустині відкликалось
потрійною луною, але сі
не обізвуться, ні, дарма надія!
Я обізвусь... Який злий дух тримає
мої слова? Учителю! Єдиний!
О світочу моїх очей! Невже ти
не бачиш, як я гину тут від туги,
від болю, від тривоги? І нічим,
нічим потішити тебе не можу!* [9, с. 75].

За С. Матяш, анжамбеман у поемах маркує найбільш емоційні і/або особливо значимі для сюжетної дії епізоди або виступає у функції «візитного» перенесення, тобто супроводжує появу персонажа [5, с. 25].

Відповідно до розміщення розірваних частин виділяють такі види зв'язків: контактні (зв'язки з нульовим інтервалом), дистантні (зв'язки з інтервалом в одне/декілька слів) та строфічні перенесення (зв'язки між словами із різних строф) як підвиди останніх.

Так, С. Матяш відзначає, що «контактні зв'язки – це зв'язки з нульовим інтервалом між синтаксично зв'язаними, але розірваними кінцем рядка словами»:

*Що ж я йому скажу? Моя душа
тепер чорніша. Я тепер не тільки...* [9, с. 74];

або ж:

*О що мені робить? Немає сонця
в моїй душі. Ніч, ніч, понура ніч* [9, с. 72].

Дистантні зв'язки трапляються значно рідше:

*Нехай даремно! Та pozwоль загинуть
Хоч не за тебе, то з тобою вкупі!* [9, с. 73].

Віршові перенесення акцентують вертикальний вимір драматичного тексту, а також стають носіями змісту. Ще один прийом, який часто супроводжує анжамбеман в поемі «Одержима», – це інверсія:

*Ви, сонне кодро! Світло опівночі
не будить вас? Вам заграва кривава
очей лінивих не здола розплющить?* [9, с. 74].

Інверсія разом з анжамбеманом руйнують синтаксичні зв'язки між словами задля виділення конкретного слова, створюючи тим самим нові зв'язки, які надають слову експресивності, нового звучання.

На основі аналізу драматичної поеми Лесі Українки ми дійшли висновку, що анжамбеман виконує такі ритміко-синтаксичні функції:

- *композиційну*, оскільки руйнує звичну композиційну замкнутість строфи, надає твору астрофічної будови. Візуальне виділення створюється за допомогою віршової графіки;
- *графічну функцію*, яка відповідає за створення певного графічного малюнка, який покликаний передавати семантичне навантаження слів, імітувати пришвидшений ритм подій. Досить часто авторка починає нові фрази не з початку друкарського рядка, а з його середини;
- *стилістичну функцію*, оскільки дає змогу підкреслити значення перенесених слів та емоційно їх виділити;
- *експресивно-виражальну функцію*, адже поет завдяки прийому перенесення має змогу самовиразитися, передати свої думки в певній послідовності;
- *емоційно-оцінювальну*, оскільки дає можливість передати певні емоції, відчуття автора, створюючи при цьому напруження, викликаючи ефект несподіванки, драматизації дії, створюючи емоційно забарвлене поетичне мовлення.

Прийом анжамбеману як незбіг ритмічного членування віршованого мовлення зі змістом і синтаксичним членуванням речень відтворює рваний, нечіткий ритм, який наближає нас до звичайної розмовної мови.

Драматична поема «Одержима» відкрила талант Лесі Українки у створенні драматичних творів. Попри стислість форми маємо високу концентрацію образів і почуттів, гострий напружений діалог, а також

драматизм зображених подій, який досягається використанням фігур поетичного синтаксису, особливо анжамбеманів.

Джерела та література

1. Гаспаров М. Л. Статьи о лингвистике стиха / М. Л. Гаспаров, Т. В. Скулачева. – М. : Яз. славян. культуры, 2005. – 288 с.
2. Жирмунский В. М. Теория стиха / В. М. Жирмунский. – Л. : Сов. писатель, 1975. – 664 с.
3. Кухар Р. В. До джерел драматургії Лесі Українки : монографія / Р. В. Кухар. – Ніжин : Вікторія, 2000. – 268 с.
4. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 752 с.
5. Матяш С. А. Композиционные функции переносов (enjambements) в восточных поэмах Жуковского и Пушкина («Пери и ангел» и «Бахчисарайский фонтан») / С. А. Матяш // Актуальные проблемы изучения творчества А. С. Пушкина: жанры, сюжеты, мотивы : материалы Всерос. конф. (Новосибирск, 21–23 сент. 1999 г.) / отв. ред. М. Н. Дарвин. – Новосибирск : Сибир. отд-ние РАН, 2000. – С. 23–35.
6. Матяш С. А. Стихотворные переносы (enjambements) в маленьких трагедиях Пушкина / С. А. Матяш // Вестник ОГУ. – 2009. – № 11. – С. 8–13.
7. Матяш С. А. К истории и типологии стихотворного переноса / С. А. Матяш // Славянский стих: лингвистическая и прикладная поэтика. – М. : Яз. славян. культуры, 2001. – С. 172–186.
8. Москвин В. П. Стиховой перенос (enjambement): типы и функции / В. П. Москвин // Филологические науки. – 2009. – № 4. – С. 3–16.
9. Українка Леся. Драматичні твори / Леся Українка. – К. : Дніпро, 1989. – 761 с.
10. Шапир М. И. На подступах к общей теории стиха (методы и понятия) / М. И. Шапир // *Universum versus: язык – стих – смысл в русской поэзии XVIII–XX веков.* – М. : Яз. рус. культуры, 2000. – 544 с.

References

1. Gasparov, M. L., and Skulachiova, T. V. 2005. *Stati o lingvistike stiha* [Articles about linguistic of verse]. Moskva: Yazyki slavianskoj kultury (in Russian).
2. Zhyrmunskii, V. M. 1975. *Teoriia stiha* [Theory of verse]. Leningrad: Sovetskii pisatel (in Russian).
3. Kukhar, Roman V. 2000. *Do dzherel dramaturhii Lesi Ukrainky* [To the sources of dramaturgy of Lesia Ukrainka]. Nizhyn (in Ukrainian).
4. Hromiak, R. T., and Kovaliv, Yu. I., and et al., ed. 2007. *Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk*. [Literature dictionary-book]. Kyiv: Akademiia (in Ukrainian).
5. Matiash, S. A. 2000. *Kompozitsyonnyie funktsyi perenosov (enjambements) v vostochnykh poemakh Zhukovskogo i Pushkina (“Peri i angel” i “Bakhchisaraiskii fontan”)* [Composition functions of enjambements in the east poems Zhukovskogo i Pushkina (“Peri i angel” i “Bahchisarajskij fontan”). In *Aktualnyue problemy izucheniua tvorchestva A. S. Pushkina: Zhanry, siuzhety, motivy*, edited by M. N. Darvin, 23–35. Novosibirsk (in Russian).

6. Matiash, S. A. 2009. “Stikhotvornyye perenosy (enjambements) v malenkiikh tragediiakh Pushkina” [The verse’s transferences (enjambements) in the little tragedies of Pushkin]. *Vestnik OGU*, 11: 8–13 (in Russian).
7. Matiash, S. A. 2001. “K istorii i tipologii stikhotvornogo perenosa” [To the history and tipology of the verse’s transferences]. *Slavianskii stikh: Lingvisticheskaya i prikladnaya poetika*, 172–186. Moskva: Yazyki slavianskoi kultury (in Russian).
8. Moskvina, V. P. 2009. “Stikhovoi perenos (enjambement): tipy i funktsyi” [Verse’s transference (enjambement): types and functions]. *Filologicheskie nauki*, 4: 3–16 (in Russian).
9. Ukrainka, Lesia. 1989. *Dramaticheski tvory*. [Dramatic works]. Kyiv: Dnipro (in Ukrainian).
10. Shapir, M. I. 2000. “Na podstupakh k obshchei teorii stikha (metody i ponyatiia)” [On approaches to the general theory of verse (methods and concepts)]. *Universum versus: Yazyk – stikh – smysl v russkoi poezii 18–20 vekov*. Moskva: Yazyki russkoi kultury (in Russian).

Кицан Елена. Функция анжамбемана в драматических произведениях Лесы Украинки (на примере драматической поэмы «Одержимая»). В статье рассматривается особенный стилистический прием анжамбеман, который служит сильным средством интонационного выделения перенесенных отрезков фразы. Он также сигнализирует о стихотворной структуре драматического текста и способствует сбою ритма. В творчестве Лесы Украинки анажамбеман не является самоцелью, приемом ради приема. Он всегда оправдан и несет определенный смысл, передает в произведении драматизм, напряжение. В драматических произведениях интонации отводится доминирующая роль, поскольку она позволяет передать экспрессию, изменение настроения, перепад напряжения. А анжамбеман является как раз одним из самых сильных средств воссоздания интонационного рисунка. В статье показано своеобразие переносов в драматической поэме «Одержимая», проанализированы их разные типы. Кроме того, определяется общая частотность анжамбемана за методикой, разработанной С. Матяш. В драматической поэме «Одержимая» прием анжамбемана выполняет ряд важных функций, в частности композиционную, графическую, стилистическую, экспрессивно-выразительную и т. п.

Ключевые слова: анжамбеман, ритм, стилистический прием, поэзия, литература, функция, драматургия.

Kytsan Olena. The Function of the Enjambement in the Dramatic Works of Lesia Ukrainka (on the Example of the Dramatic Poem “Oderzhyma”). The special stylistic device of the enjambement is examined in the article, which serves as a strong tool of the intonational highlighting the phrase segments cut off by the verse section. It also signals about the verse structure of dramatic text and causes the failure of rhythm. In the works of Lesia Ukrainka the enjambement as an effective poetic figure is not a goal in itself, a device for a device. It is always justified and carries certain sense, gives dramatic effect, some tension to the tekst. The intonation has a dominant role in dramatic works. It allows to pass expression, change of mood,

experiencing. Enjambement is just one of the strongest devices of intonation's transmission. In the article the originality of transferences in the dramatic poem "Oderzhyma" is noted, their different types are analysed. Moreover, general frequency of enjambement is defined after a method, developed by S. Matiash. In the dramatic poem "Oderzhyma" the device of enjambement executes important functions, such as composition, graphic, stylistic, expressive and others.

Key words: enjambement, rhythm, stylistic device, poetry, literature, function, dramaturgy.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2016 р.

УДК 821.161.2 Українка 09:821.162.1

Надія Колошук

ЛЕСЯ УКРАЇНКА В РОЛІ КРИТИКА ПОЛЬСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Ідеться про критичні оцінки стосовно польської літератури в статті «Заметки о новейшей польской литературе» 1900 р. та в листах Лесі Українки. Зокрема про її оцінки польського «позитивізму» й декадансу. Так звану «українську школу» в польському романтизмі Леся Українка розглядала крізь призму імагологічного аспекту – зображення польськими прозаїками-«позитивістами» «своїх» селян і селян-«русинів». Стаття «Заметки о новейшей польской литературе» та епістолярна критика Лесі Українки й через століття є зразком високого професіоналізму та відповідальності автора за кожну характеристику й оцінку, ґрунтовані на чудовому знанні матеріалу, вибраного для аналізу зі знанням справи, неупереджено й виважено.

Ключові слова: критика Лесі Українки, епістолярна критика, польський «позитивізм» у літературі, польський декаданс, імагологічний аспект у критиці, модернізм, реалізм.

Сприймаючи як аксіому твердження про широкі горизонти світової культури, з огляду на які розквітнув талант Лесі Українки, досі маємо небагато докладніших порівняльних студій про національні «сегменти» тих горизонтів. Щоправда, польській літературі в лесезнавчих дослідженнях приділено значно більше уваги, ніж іншим, однак і тут є чимало білих плям, а в уже зробленому дещо треба й переглянути, зваживши застарілі ідеологічні акценти.

Про зв'язки творчості Лесі Українки з польською літературою та культурою писали (починаючи з 1940-х рр.) українські літературо-